

Prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor Univerziteta u Banjoj Luci, predsjednik Evropskog defendologija centra Banja Luka, glavni i odgovorni urednik naučnih časopisa *Defendologija* i *Sociološki diskurs*

PROMOVISANJE DRUŠTVENE ANGAŽOVANOSTI I UKLJUČIVANJE GRAĐANA U JAVNI ŽIVOT

„Bosna i Hercegovina... predstavlja od davnina prirodnu kopču između Srba Bošnjaka i Hrvata,... i jabuku razdora između njih“

Demokratija nije samo čin glasanja jednom u nekoliko godina — ona je svakodnevna praksa, živa tvar koja opstaje jedino ako je građani neprestano tkaju vlastitim rukama. U Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini, ta tvar je tanana i mjestimično potrgana, a razlozi su višestruki i duboko ukorijenjeni: naslijeđe rata, institucionalna nepovjerljivost, klijentelizam koji se uvukao u pore javnog života poput vlage u stare zidove. No upravo tu, u tim pukotinama, leži prostor za djelovanje.

Prva i možda najvažnija stvar jeste izgradnja povjerenja — ne apstraktnog, deklarativnog povjerenja koje se pominje u predizbornim govorima, nego konkretnog, stečenog kroz male, ali dosljedne pobjede. Kad mjesna zajednica uspije izboriti popravku puta, kad građansko vijeće zaustavi bespravnu gradnju, kad grupa roditelja promijeni školski pravilnik — tada se nešto mijenja u kolektivnoj psihi. Čovjek koji je jednom vidio da njegovo mišljenje nešto vrijedi, teže se vraća u pasivnost. Zato su lokalne inicijative, makar naizgled skromne, zapravo temelj svega. Ne treba počinjati od velikih reformi; treba počinjati od onoga što se može dotaknuti rukom.

Obrazovanje za aktivno građanstvo mora postati ozbiljna, strukturisana komponenta školskih programa — ne jedan čas godišnje u formi predavanja o Ustavu, nego živi, interaktivni proces u kome mladi ljudi uče raspravljati, argumentovati, saslušati drukčije mišljenje i ne raspasti se pri tome. Škola treba da bude vježbalište demokratije, ne samo prenosnik znanja. U tome veliku ulogu imaju nastavnici koji su i sami prošli kroz takav vid obrazovanja, koji znaju voditi razred kao moderatori, a ne samo kao predavači. Tu leži jedan od paradoksa: od nastavnika se traži da odgajaju - vaspitavaju kritičke

mislioce, a i sami su odgojeni – vaspitani u sistemu koji je kritičko mišljenje ponekad obeshrabrivao.

Civilno društvo – nevladine organizacije je, uprkos svim ograničenjima, ostalo jedan od rijetkih prostora autentičnog angažmana u ovom regionu. Nevladine organizacije, udruženja građana, neformalne inicijative — sve to čini mrežu koja, kada funkcioniše dobro, može biti korektiv institucijama i glas onih koji nemaju pristup formalnim mehanizmima moći. Međutim, i civilno društvo ima svoje bolesti: donatorsku zavisnost, projektnu logiku koja nameće prioritete spolja, zamor od istih tema i istih lica. Obnavljanje civilnog društva znači otvaranje prema novim glasovima, prema mladima, prema ruralnim sredinama koje su često posve isključene iz javnog diskursa.

Digitalni prostor pruža ogromne mogućnosti koje nisu ni izbliza dovoljno iskorišćene. Lokalne onlajn platforme na kojima građani mogu prijavljivati probleme, pratiti rad opštinskih i gradskih skupština, komentarisati nacрте odluka — to nisu luksuz nego alati koji postoje i koji funkcionišu u desetinama zemalja sličnih nama po veličini i resursima. Transparentnost budžeta, javne rasprave na internetu, direktna komunikacija između izabраниh predstavnika i birača — sve to može smanjiti osjećaj otuđenosti koji mnoge ljude tjera da od politike okrenu glavu. No digitalni alati bez digitalne kulture vrijede malo; potrebno je paralelno raditi na medijskoj pismenosti, na sposobnosti prepoznavanja dezinformacija, na vještini javnog govora u virtualnom prostoru koji lako postaje arena za vrijeđanje umjesto razmjenu argumenata.

Žene su i dalje nedovoljno zastupljene u javnom životu, posebno na lokalnom nivou gdje se mnoge ključne odluke donose. Nije to puka statistika nego simptom dubokog strukturnog problema: politika je u ovim prostorima dugo bila muški zanat, sa svim neformalnim pravilima, ritualima i isključivanjima koja to podrazumijeva. Kvote su nužan ali ne i dovoljan odgovor — potrebno je mijenjati kulturu, omogućavati ženama mentorstvo i vidljivost, stvarati uslove u kojima angažman u javnom životu nije nespojiv s majčinstvom, brigom o starima i svim onim što se još uvijek, neravnomjerno i nepravedno, taloži na ženskim plećima.

Dijaspora je često zanemareni resurs. Milioni ljudi koji su otišli iz Republike Srpske i Bosne i Hercegovine nose u sebi i iskustvo drugačijih demokratija, i ljubav prema ovom prostoru, i volju da doprinesu — ali nailaze na zatvorena vrata institucija koje ih ne znaju ili ne žele uključiti. Modeli participacije dijaspore postoje i funkcionišu drugdje; adaptirati ih na bh. dejtonski kontekst

nije misija nemoguća, ali zahtijeva političku volju i institucionalni kapacitet koji se mora svjesno graditi.

Crkve i vjerske zajednice, ma koliko kompleksan bio njihov odnos prema politici i javnom životu u postratnom kontekstu, imaju neosporan kapacitet mobilizacije i povjerenja u zajednici — naročito u manjim sredinama gdje su jedina preostala institucionalna struktura. Taj kapacitet može biti usmjeren prema građanskom angažmanu, prema solidarnosti koja transcendirira etničke granice, prema kulturi dijaloga. To nije naivna vizija međureligijskog sklada koja ignoriše realne napetosti — to je pragmatično prepoznavanje resursa koji postoje i koji se mogu konstruktivno koristiti.

Na kraju, ili možda na početku svega, stoji pitanje narativa. Priča koju zajednica priča o sebi određuje šta smatra mogućim. Ako je dominantni narativ onaj o žrtvama, o izdanosti, (patrioti i izdajnici) o nemoći pred silama koje su izvan naše kontrole — tada je pasivnost logičan odgovor. Ako se, nasuprot tome, njeguje narativ o agencijama, o ljudima koji su i u najtežim okolnostima nalazili načina da mijenjaju svoju sredinu — tada angažman postaje ne samo moguć nego i prirodan. Kultura sjećanja na otpor, na solidarnost, na građanske pobjede makar i malene, jeste kulturna infrastruktura demokratije. Graditi je znači raditi na nečemu što nema kratkoročnih efekata, što se ne mjeri projektnim izvještajima, ali što je, dugoročno, možda najvažniji posao od svega.

Mediji su, u svakom zdravom demokratskom sistemu, spona između građana i institucija — prostor u kome se javni interes imenuje, artikuliše i brani. U Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini ta spona je ozbiljno narušena. Komercijalizacija, politička instrumentalizacija i ekonomska nesigurnost novinara stvorili su medijski pejzaž u kome istraživačko novinarstvo opstaje jedino zahvaljujući entuzijazmima pojedinaca i donatorskim projektima s rokom trajanja. Lokalni mediji, koji bi trebalo da budu prva linija demokratske kontrole — da prate rad opštine, da pitaju o javnim nabavkama, da daju glas komšijskom protestu — ugašeni su ili svedeni na prenošenje saopštenja. Obnova lokalnog novinarstva nije luksuz kulturne politike; ona je preduslov informisanog građanstva, a informisano građanstvo je preduslov svega ostalog.

Međugeneracijski dijalog je još jedna dimenzija koja se rijetko spominje, a bogata je potencijalom. Stariji građani nose iskustvo organizovanja u sasvim drukčijim okolnostima — neka od tih iskustava su traumatična i opterećena

ideološkim naslijeđem, ali neka su i dragocjena: znanje o tome kako se gradi konsenzus, kako se pregovara, kako se čuva zajednički prostor. Mladi donose energiju, digitalne vještine i odsustvo određenih strahova koji parališu starije generacije. Gdje god su ta dva toka uspjela da se sretnu — u kulturnim centrima, omladinskim vijećima, lokalnim inicijativama — rezultati su bili iznenađujuće snažni. Problem je što institucije rijetko stvaraju te prostore namjerno; oni nastaju slučajno, i upravo zato su krhki.

Sport i kultura, naizgled daleko od politike, zapravo su neka od najefikasnijih polja društvenog angažmana. Sportski klub koji okuplja djecu iz različitih krajeva grada, kulturni festival koji poziva ljude da zajedno naprave nešto, amatersko pozorište koje obrađuje teme iz lokalne istorije — sve to gradi onaj socijalni kapital bez kojeg demokratija ostaje prazna forma. Alexis de Tocqueville je još u devetnaestom vijeku zapazio da je tajna američke demokratije u tome što su Amerikanci imali naviku udruživanja — za sve i svašta, od crkvenih horova do vatrogasnih društava. Ta navika udruživanja, ta mišica kolektivnog djelovanja, mora se vježbati da bi ostala jaka. I svaki put kad se ugasi neko udruženje, svaki put kad se zatvori dom kulture ili raspusti ekipa zbog nedostatka terena, ta mišica slabi za još jedan korak.

Konačno, ne smije se zaboraviti da je angažman i fizički napor, i emocionalni rizik, i odricanje od vremena koje je ionako oskudno. Od čovjeka koji radi dva posla, koji brine o bolesniku u kući, koji ne zna hoće li mu slijedeći mjesec biti plaća — od tog čovjeka ne može se tražiti aktivno građanstvo kao moralna obaveza, kao da je dovoljno htjeti i sve će biti moguće. Strukturni uslovi moraju biti dio razgovora. Participacija nije samo stvar kulture i obrazovanja; ona je i stvar vremena, energije i sigurnosti koje sistem mora osigurati ili bar ne uništavati. Zato je borba za dostojanstven rad, za funkcionalne javne servise, za zdravstvo koje liječi, a ne ponižava — i ona borba za demokratiju, samo iz drugog ugla.

Pitanje jezika i komunikacije gotovo nikad ne dobija mjesto koje zaslužuje u raspravama o građanskom angažmanu. Institucije govore jezikom koji je hermetičan, pun pravničkih konstrukcija i birokratskih formulacija koje prosječnom čovjeku ne znače ništa konkretno. Nacrti zakona, budžetski dokumenti, urbanistički planovi — sve to postoji, sve je to tehnički dostupno, ali napisano je tako da odbija umjesto da poziva. Demokratizacija javnog diskursa mora početi od rečenice: od toga da vlast napiše odluku koju će čovjek bez pravnog obrazovanja razumjeti, da opština objavi budžet koji se može pročitati za deset minuta i odmah shvatiti gdje novac ide. To zvuči

trivijalno, ali je duboko politički čin — jer onaj ko kontroliše razumljivost poruke, kontroliše i pristup moći.

Kultura debate i neslaganja je nešto što se u ovim prostorima mora svjesno kultivirati, jer su historijske okolnosti stvorile društva u kojima je javno neslaganje često doživljavano kao prijetnja, kao izdaja, kao raskid lojalnosti. U porodici, u kolektivu, u stranačkom životu — različito mišljenje se previše često kažnjava isključenjem ili preziranjem, a ne dočekuje kao doprinos zajedničkom mišljenju. Ta kultura tišine skupo košta: košta nas dobrih ideja koje nisu izrečene, upozorenja koja nisu data, grešaka koje su se mogle izbjeći da je neko smio reći naglas ono što je mislio. Učiti djecu i odrasle da se ne slažu s dostojanstvom, da čuju argument, a ne napad, da promijene mišljenje bez gubitka obraza — to je jedan od najsuptilnijih ali i najvažnijih pedagoških zadataka.

Prostori u kojima se građani susreću, fizički, licem u lice, imaju vrijednost koja se u doba digitalnih platformi lako potcjenjuje. Kafana, biblioteka, park, tržnica, dom zdravlja — sva ta mjesta su neformalna infrastruktura zajednice, čvorovi u kojima se izmjenjuju informacije, gradi povjerenje, rađaju inicijative. Urbanistička politika koja gasi te prostore u korist tržnih centara i privatnih enklava ne osiromašuje samo estetiku grada — ona osiromašuje demokratiju. Investicija u javni prostor, u klupu ispred koje se može sjesti i razgovarati, u biblioteku koja je topla i otvorena, u trg koji nije samo prolaz nego odredište — takva investicija je i investicija u građanstvo.

Postoji i jedan unutrašnji, psihološki sloj ovog problema koji se rijetko imenuje direktno: duboki umor od politike, gnjev koji se pretvorio u ravnodušnost, razočaranje koje je toliko puta ponovljeno da je postalo identitet. Mnogi ljudi u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini nisu apatični zato što ih nije briga — nego zato što su ih previše boljele nade koje nisu bile ispunjene. Ta bol nije iracionalnost; ona je racionalan odgovor na decenije obećanja koja su se rasipala. Raditi s tim osjećajem znači ne ignorirati ga, ne preskakati ga brzim optimizmom, nego ga imenovati, sjesti s njim i pitati: šta bi trebalo biti istina da bismo opet pokušali? Odgovor na to pitanje, koji svaki čovjek i svaka zajednica moraju naći za sebe, jeste možda pravi početak građanskog preporoda i promovisanje društvene angažovanosti i uključivanje građana u javni život i to tako, ne da se bore da istina bude na njihovoj strani, već da oni budu na strani istine.

